Число 45 (151), рік вид. IV. 18 листопаду 1928 р. Ціна 3 фр. (Prix 3 fr.

Париж, неділя, 18 листопаду 1928 р.

Нам вже доводилося зазначати наше становище що-до справ українських в тих державах, які мають у себе більшу чи меншу кількість українського населення.

Це — позиція невтручання еміґрантів до політичного життя тих країн, де вони перебувають.

Зазначаючи останнього разу з приводу виборів до польського сойму цю свою позицію (див. «Тризуб» ч. 6 (114) з 19 лютого с. р.), ми писали:

«Це справа їхня (наших земляків — громадян иншої держави), і тільки їхня. І тільки вони можуть про себе рішати і ставати на той чи инший шлях.

«Доля наших земляків, де б вони не жили, не може, звісно, бути нам чужою і байдужою.

«Не можемо ми, звичайно, зоставатися байдужими до порушення прав нашого народу; ми з осудом ставимося до політики нерарноправности та національного нагніту, що її застосовує до наших земляків, своїх громадян, їм і собі на шкоду та чи инша держава.

«Радіємо ми успіхами наших земляків. Нам жаль живий бере за серце, коли ми бачимо, як під впливом минущих обставин вони допускають того чи иншого кроку, на нашу думку, помилкового чи шкідливого. Нам боляче стає, як иноді в жертву місцевим і тимчасовим інтересам затемнюється основна мета, викривляється загальна національна лінія».

Не можемо отже ми пройти мовчки і проз кріваві, сумні та жалю-

гідні події львівські, що так боляче дотикнулися культурного дорібку, власности всього народу нашого.

Читальники наші з газет та з тих звісток із преси, що їх ми подали в минулому і наводимо в цьому числі «Тризуба», знають загальний перебіг подій.

Відділені великими просторами, поріжнені неоднаковими умовами, в яких живемо, позбавлені докладних відомостей, ми тут, на далекій чужині не можемо розбірати питання, — хто, чому і як? Тому беремо тільки факти.

Що ж бачимо у Львові? Спроби зруйнування польських пам'ятників, українська демонстрація, стрілянина на вулицях, сутички з поліцією, а далі... погром українських культурних і економичних установ.

Ми з осудом ставимося до спроб,—від кого вони не виходили б,— зневажити пам'ятники, присвяче ії полеглим з бою — з того чи иншого боку; ми з осудом ставимося до спроб викликати вулишні заколоти, з осудом ставимося до їх ініціяторів і привідців.

Але ще з гострішим осудом мусимо ми поставитися до нелюдського і варварського погрому українських інституцій у Львові.

Ми не хочемо накидати відповідальности за ганебні вчинки певних груп польського студентства всьому польському громадянству, але ми не можемо не прилучити і свого голосу до того гострого протесту, який об'єднав всіх українців, де б вони не перебували.

Звісно, львівські події тільки епізод—сумний і дошкульний — в польсько-українських відносинах, в яких багато ще ненормального.

Заподіяв тяжкі він шкоди здобуткам тієї культурної і економичної роботи, яка не від учора почалася, що її високо цінить увесь наш народ, і що наслідки її вважає він своїми без огляду на те, в межах якої країни живе і до якої держави він належить. Наша многострадальна культура зазнавала вже ей раніше тяжких і брутальних ударів: доволі нагадати сумної пам'яти «подвиги» російських чорносотенців у Львові підчас великої війни, чи середнєвічні огнища, на яких палили українську книжку свого часу денікинці в Київі.

Останній — львівський — розгром українських культурних цінностей иншими руками — явище того-ж порядку.

Ці сумні події можливі тільки в тій атмосфері національної не-

нависти та заїдности, яка, на жаль, вкоренилася на галицькому ґрунті, і з якої радіють у Москві, вбачаючи в польсько-українській ворожнечі гарантію свого існування ще хоч на де-який час та дальшої окупації України. Доволі тільки подивитися, які висновки, радіючи, робить совітська преса, добачаючи у львівських заколотах кінець планам, «що мріють перетворити західню Україну в плацдарм для нападу на СССР». («Изв.» ч. 257 з 3 листопаду с. р.).

Ми вболіваємо над цими сумними подіями, плямуємо їх привідців і виконавців. Але ці події — які вони не єсть сумні й болючі, — не можуть, звісно, одвернути нас од нашої основної лінії.

Тієї лінії, що її диктує свідомість спільности інтересів України і Польщі, спільности перед обличчям спільного і грізного ворога — Москви. Тому не тільки в ім'я справедливости і права, але й во ім'я життєвих інтересів обох народів — українського і польського — мусимо ми підняти голос протесту і змагатися до того, щоб у безвість одійшли ті відносини, при яких можливі такі явища, і поступилися місцем мирному співжиттю двох народів.

Чи ми готові до боротьби з ворожою пропагандою

(З циклу «Наші чергові завдання»).

Мабуть вже тепер ніхто не має сумніву до того, що швидкими кроками наближається кінець большевизму, а цікавим й дуже характеристичним симптомом цього наближення є те, що большевики самі про це заговорили, визнаючи тим непевність свого положення. Таке большевицьке визнання мусимо рахувати найпевнішим доказом краху червоного імперіялізму.

Треба лишень уважно читати останні большевицькі газети, звернути увагу на прилюдні виступи лідерів большевизму, — яскраво вибивається, наразі ще вміло замаскована для внутрішнього вжитку, але цілком ясна назовні тривога за своє майбутнє. Звичайно не за державне чи поодиноких народів, що входять до складу совітського союзу.

Вірні своїм методам минулого, здатні до застосування при потребі най ней мовірніших метод в майбутньому, большевики завдячегідь—бо вже тепер — намагаються зфальшованими, як завжди, відомостями з'агітувати демократії, істерично галасуючи про те, що світова буржуазія закінчує приготовлення до походу на СССР і що через те Союзу

загрожує страшна небезпека війни, якої «миролюбиві» — уряд СССР та його населення — робітники та селяне — не хотять.

Можна бути певним, що засадниче ані робітництво, ані селянство війни не хоче, але, на підставі цілому світові відомих даних, можемо твердити, що як робітники так і селяне чекають війни, цього єдиного порятунку, єдиної можливости позбутися зненавидженого режиму.

Натомість є всі дані за те, що якраз кремлівська головка хоче війни, бо рахує війну рятунком для себе, єдиним виходом з безвихідного положення. В піднятому большевиками істеричному галасі вся суть справи — вони намагаються тим галасом одвернути увагу цивілізованого світу, увагу демократії від фактичного стану річей, себ-то вже згори вину за можливу війну звалити на когось. Породжені війною, вони лишень у війні можуть існувати, а тому війну вони готують, війну не оборонну, а наступну, наразі ще в ім'я світової революції (?). Не заглядаючи далеко в майбутнє, бо це й не є завданням руїнників, вони потрібують також увагу власних мас скерувати на щось — фронт зовнішній, а не внутрішній.

Большевизм так глибоко пережив себе, що тепер вже ніщо, ніякі нові вигадки його не врятують, але... нехай вони тішаться.

Десять довгих років цинічної брехні, кривавого терору, облудної демагогії, нищення національних прагнень уярмлених народів, а до речі й самих народів довели світові цілому й населенню союзу, хто є винною такого стану річей, та з'ясували, в який спосіб знайти вихід.

Нас обходить инша справа. Не зважаючи на всі такі яскраві ознаки близького кінця панування червоних катів на нашій землі, мусимо дуже й дуже числитися з тим, що большевики легко своїх позицій не здадуть. Поминаючи вже те, що силою обставин Україна стане тереном воєнних дій, себ-то мусить перетерпіти всі страхіття сучасної війни, ми, українці, будемо як і дотепер, але вже дійсно в «астрономичному» маштабі, об'єктом агітації, репресій, немилосердного терору.

Оскільки в справі фізичної боротьби, маючи вже здається вистарчаючий досвід, мусимо відкинути мягкотілість, на терор відповідаючи ще більшим терором, — остільки до боротьби з агітацією, пропагандою ми мусимо одверто визнати себе мало готовими, насамперед організаційно. А між тим маємо в цьому відношенні зіткнутися з правдивим chef-d'oeuvre'ом червоного цинизму й брехні.

Єдиною й то безперечно дійсною методою провадження цього, такого важливого в наші часи роду боротьби, буде у відповідь на ворожу брехню щира правда, бо ж ніщо так не вибиватиме зброї з рук ворожих, як правда, правда щира, може иноді навіть невигідна для нас. В останньому випадку вона може бути належно витлумачена.

Для такої боротьби, для такої праці, — назвемо її службою інформаційно-пресовою чи що, — необхідно підготовити відповідний персонал, організацію її добре обмислити, бо в майбутній боротьбі з ворогом цього роду зброя буде відігравати дуже поважну ролю.

А одним з перших, надзвичайно важливих завдань нашої такої служби інформаційно-пресової, на час боротьби очевидно змілітари-

зованої, буде інформування широких верств українського під окупацією, а бажано й московського (треба, щоб саме туди наша правда дотерла) громадянства про наші цілі, завдання, нашу акцію політичну, мілітарну то-що. В цьому властиво мала б полягати боротьба з ворожою пропагандою.

Вибір персоналу, організація цієї праці мають стати черговим завданням покликаних до цього осіб, нашого державного центру.

Потреба служби інформаційно-пресової є гострою вже й тепер.

Р. С.

Незграбний оборонець

У листопадовому числі Харьківського журналу «Більшовик» уміщено казки для дітей молодшого віку п. Я. Кантора — під назвою «Єврейське хліборобство на Україні».

Кантор скаржиться на те, що «часто-густо залитують чи було це (жидівська колонізація) політично доцільне? Чи не збільшило, не підсилило євр. переселення впливу антисемітизму серед селянства та инших шарів населення?».

І Кантор же на це відповідає:

> «Немає сумніву в тім, що єврейське переселення збагатило арсенал тих, хто за всяку ціну і у всякий спосіб прагне п у с т и т и в діло (до речі, що за майстерний переклад чудесного одесько-московського виразу «пустіть в ход»! *Аргус*) стародавню зброю проти революції — антисемітизм. Але—ж і дитина бачить, що паразитарне існування багатьох сотень тисяч євр. населення являє собою ще корисніший матеріял для антисемітів, ніж відомих ворогів радвлади, ніж перехід цих паразитних елементів до продуктивної праці.
>
> «Ми наведемо тут низку де-яких найзлосливіших вихваток цих елементів (паразитичних чи антисемітичних? *Аргус*), як от:
>
> «Часто-густо доводиться чути такі скарги: євреїв, мовляв, переселяють на південь України, а українців женуть аж на Сибір, а то й на Далекий Схід.
>
> «Цілковита брехня, що українців не переселяють на південь України. За той самий час, що відбувається єврейське переселення, туди — ж таки переселено українців у п'ятеро більше ніж євреїв».

Цю останню заяву Кантора про «у п'ятеро більше переселення українців на південь України», про яке ще досі не наважувався мимрити жадний инший «радянський» (як подекуди пишуть) «авторитет» за браком більш енергійних виразів в українськім словнику догедеться скваліфікувати не инакше, як нахабною брехнею.

Далі Кантор пише:

> «Єврейське переселення, мовляв, тому зробило де-які успіхи, що на-це, ніби то, відпускають великі кошти».

Чомусь на цьому місці Кантор вже не вирішить «цілковита брехня», а товче щось мало виразне:

> «Насамперед треба розвіяти туман, що його напускають, аби повернути справу так, ніби-то уряд дає якісь особливо великі кошти на єврейське переселення». (стор. 45).

Але, навівши кільки цифр про урядові і закордонні витрати на жидівську колонізацію України, вже на 46 сторінці Кантор примушений визнати, що:

> «Звичайно, це значно більше, ніж має укр. переселенець».

Далі Кантор зазначає:

> «Але по-перше, ці кошти, як було згадано, дають буржуазні закордонні організації, і, крім користи державі, від цього тут нічого не має (допомога переселенцю, ввіз речей, машин то-що)».

Нарешті Кантор наводить ще один закид:

> «Євреї, мовляв, не самі обробляють свої лани, а здають в оренду і користають з найманої праці».

Тут зденервування Кантора переходять у безладну метушню; він роздратовано заявляє:

> «Це обвинувачення є найзлостивіше і цілком брехливе і ним часто-густо козирюють вороги єврейського переселення. Не зважаючи на те, що євр. переселенець не звик до сільсько-господарчої праці, не зважаючи на те, що баланс робочої сили попервах дуже напружений (адже опріч рільництва, треба братися і до будівництва), в з а г а л ь н о м у (а не в загальному ж як? *Аргус*) євр. переселенці обробляють землю власними руками.
>
> «Де-який привід до таких заяв дало будівництво хат і копка перевалів для виноградників, що для них потрібна наймана праця. Для польових робіт переселенець бере найману робочу силу тільки під час екстрених сезонних робіт. Де-кільки поодиноких здавань в оренду були в 1926 році.
>
> «Так само безпідставні вигадки, ніби-то євр. переселенці й досі спекулюють на старих місцях.
>
> «Треба рішуче сказати, що 99% всіх переселенців, що побудувалися, живуть на фондах (очевидно на фондах сов. уряду, «Аґроджойнта» та інших Комзетів, *Аргус*) з родинами і нічого спільного з місцями виселення не мають: живуть вони ні з чого іншого, тільки з хліборобства. Що-ж до першого року переселення, то доки переселенець не збудує собі хати і не забере на фонд сім'ї, треба ж його сім'ї як-так прогодуватися, бодай хоч і дрібним крамарюванням.
>
> «Соціяльний склад євр. переселення такий, що великих спекулянтів між ними немає».

Знову такі незрівняно делікатні вислови, як «дрібне крамарованння» й скарги на брак «великих спекулянтів». Редакція «Більшовика» зробила не дрібну, а таки дійсно величезну помилку, випустивши генеральним оборонцем жидівської колонізації п. Кантора, який

замість спростування усіх закидів противників жидівської колонізації незрівняно-блискуче всі ці закиди ствердив. В кожнім разі, цікаво й навіть цінно, що ці підтвердження походять з такого авторитетного джерела, яким без сумніву є харьківський «Більшовик» і до того з авторитетних Канторських уст.

Аргус.

Спогади*).

III.

З початку большевики мали метою впорядити в будучині такий лад, щоб гроші були непотрібні, отже мали згодом їх скасувати. Пізніше довелося їм тієї думки цілком зректися, але по первах, і розуміючи, що одразу перевести цього не можна, вони гадали, що занепад вартости грошей улегшить їм досягти згодом зазначеної мети. В зв'язку з цим вони не тільки не дбали про підтримання вартости грошей, а навіть хотіли її притлумити. Через це, мабуть, і визнавали вони усі папірові гроші, які залишалися в захоплених їми місцевостях од попередніх урядів. Треба признати, що саме в цьому завданні — обезвартити гроші мали большевики надзвичайний успіх. При них курс грошей скрізь спадав раптово та катастрофично.

Аґітація та обіцянки біднішим верствам були у большевиків справді могутнім засобом для привернення до себе співчуття цих верств, але і серед їх той лад, що большевики заводили, починав вже викликати невдоволення. Голодний пролетар, пограбований та побитий базарний продавець, селянин, що назбірав за свої продукти лантух грошей і зненацька побачив, що той лантух менше вартий, ніж ті гроші, що дістав би він за ті-ж продукти за старих умов, починали дратуватися та зневірюватися у большевиках. Їхнє порядкування робило такий розгардіяш у житті, що він тяжко відбивався і на біднішых верствах. Поки було що грабувати, поки провадилося роздавання майна заможніх, це невдоволення зацитькувалося, а як большевики того разу пробули на Вкраїні недовго, той не встигло розвинутися, але поки вони прийшли удруге, воно вже остільки склалося, що зразу почалися повстання. Та те, що невдоволення не вибухло зразу за першого нападу большевиків, поки вони не вкорінилися, мало величезні та дуже сумні наслідки. Це запізнення дало їм можливість зорґанізуватися остільки, що влада їхня і досі стоїть, дарма на загальну вже тепер ненависть.

Цим разом большевики дуже недалеко просунулися на захід од Київа. Половина Волині була занята німцями, а наближатися до них,

---

*) Диви «Тризуб» ч. 42-148.

большевики не зважувалися. Усе Поділля, решта Волині і частина Київщини були затоплені бандами салдатів, що розходилися з фронту. Вони виконували те, що вважали своїм завданням і большевики, — нищили усі рештки давнього ладу, виготовляючи ґрунт для захоплення цього краю большевиками згодом. Тому вони і не вважали потрібним хапатися завоювати їм, тим паче, що не сподівалися затриматися у йому довго. З другого боку вони таки і побоювалися узяти владу близько рештків армії, серед розбещеної маси озброєних салдатів. хоч а ітацією салдатам і було прищеплене співчуття до большевизму, та співчуття це ґрунтувалося на непорозумінню, і большевики мали рацію ухилятися виступати явно владою серед цієї анархичної маси, яка власне ненавиділа кожну владу. Тому вони з'являлися тут яко агітатори, ще часом їхні загони робили сюди наскоки, але установ своїх тут вони не заводили.

Ще поки большевики і не брали Київа, анархія у цьому краї під впливом салдатів була дужча, ніж на лівому боці Дніпра; подекуди схвачувалися і аґрарні заколоти, але те, що Київ було узято, розворушило їх остаточно, бо місцева адміністрація втратила останню хоч би і номінальну підтримку.

Переказували, що салдати здіймали значно ще гіршу ворохобню, як селяне. З переказів про їх зазначу один про вбивство 80-літнього князя С. Юрба салдат прибилася до його в маєток. Князь загадав зготувати для них обід, дати коням пашу і оброк. На дяку за це, без жодного приводу вони вбили старого, а тоді пограбували та спалили його двірець з коштовним архивом, книгозбірнею, ґалереєю малюнків та численними художніми речами.

* *
*

Людність Київа під ту хвилю страшенно збільшувалася. Хоч і у Київі на кожному кроці загрожувала небезпека, а таки малася надія якось загубитися серед люду, залишитися непоміченим, а по селах та повітових містах кожен, хто раніше займав хоч трохи помітне становище, був на видноті, зненавиджений і тими, хто і нічого не знав про його давнішу діяльність, тільки за те його давніше становище.

Кияне сливе нічого не знали, що діється у Петербурзі, у Москві, у Европі, у Бресті, бо усі часописи було позакривано; отже люде жили з дня-у-день, тільки і дбаючи про те, як врятуватися од насильства, од голоду і не мали ні моральної сили, ні часу думати про боротьбу з большевиками та порятунок краю.

Але дивно якось з цим пригнобленням сполучалася уперта віра, що довго так тягтися не може і що незабаром мусить прийти, — ніхто не сказав-би звідки, — визволення. Через те мабуть тоді ще ніхто не забігав, щоб пристроїтися до большевиків, шукати у їх посади.

Визволення і справді швидко прийшло, та лише на малий час. Але цим разом термін большевицького панування таки кінчався. Німці, у яких не вистачало чим харчуватися, склали умову з Директорією і послали військо. На переді йшли війська Секретаріяту, решта даних з додачею наново набраних, але вони були ще остільки нечис-

ленні, що самі не змогли-б битися з большевиками. Та п'ятисоттисячне німецько-австрійське військо, що сунуло позаду, рішало справу і большевики ані посміли оборонятися.

Ще за кільки день мешканці, помічаючи, як зростає серед большевиків розгубленість та метушня, догадувалися, що їм хтось загрожує. По місту забігали тягарові автомобілі, переїздили хури, навантажені майном військовим і не військовим, навіть награбованими меблями та білизною. Все те звозилося до вокзалу та на пристань, навантажувалося на вагони та пароплави та одвозилося за Дніпро або Дніпром на північ. Єдень цей рух був менший, мабуть не хотіли звертати на його увагу, але з восьми годин вечора мешканцям було заборонено ходити на вулицю, і з цього часу на цілу ніч стукіт од руху не вгавав, і мешканці робили висновок, що евакуація почалася.

Впереддень, як прийшли німці, остатні большевики покинули місто без єдиного стрілу. Тільки еже з-за Дніпра стрельнули кількома зарядами з гармат і пошкодили кільки церков та кільки будинків. Здається, що саме на церкви вони і націлялися. На де-кільки годин Київ зашився без влади, але еже в 9-10 годин ранку увійшли перші українські загони. Німці прийшли пізніше і того дня не військо, а окремі купки салдатів по кільки чоловік. Здається вони хотіли тим підкреслити, що прийшли не яко переможці, а яко союзники.

Пішовши з Києва, большевики слідом пішли і з усієї України, але відходили вони не поспішаючи, немов зупиняючись, з кожного міста тільки впереддень, як мали надійти українські та німецькі війська, і кожного разу не далі, як на один день ходу. Якщо з переляку вони коли і помилялися та відходили на два-три дні раніше, то, дізнавшися, що наступаючі десь забарилися, знову набігали на покинуте місто і розстрілювали тих, хто виявляв радість з приводу їхньої утечі. Так вони повернулися до Лубень усього на де-кільки годин, але встигли розстріляти усю братію (17 чоловік) лубенського монастиря за те, що вони, думаючи, що большевики зійшли остаточно, відслужили впереддень урочний молебен з хрестним ходом.

Можна думати, що відходячи, большевики дожидали та сподівалися, чи не станеться чогось, що зупинить наступ, чи не повстане людність їм на оборону, але більшість людности вже зневірилася у них, а ті, хто ще співчував большевикам, співчував тільки, рахуючи на якісь за те користі, але-ж ні за ці користі, ні тим паче за большевиків ризикувати не хотів, а якщо раніше і здіймав ворохобню та підтримував їх, то робив те тільки в надії, що кари не буде.

В. Леонтович.

Проводи проф. О. Лотоцького

(Лист із Праги).

У середу 31 жовтня, залишаючи ЧСР для праці на теологічному факультеті Варшавського університету, виїхав з Праги професор Олександер Гнатович Лотоцький. Одна з найдіяльніщих українських орга-

нізацій у Празі, творцем якої й незмінним головою до самого останнього часу був проф. О. Лотоцький — Український Республікансько-Демократичний Клуб — взяла на себе ініціятиву влаштувати проводи.

Біля 5 год. веч. 29 жовтня до празького готелю «Граф», в одній із зал якого мали зійтися за шклянкою чаю ті, що хотіли попрощатися з проф. Лотоцьким, почали прибувати гості так численно, що навіть де-які труднощі упорядникам з того вийшли: забракло місця. Прийшли не лише близькі друзі й співробітники проф. Лотоцького. Прибуло багато громадян, серед яких можна було бачити видатних діячів українських — головним чином представників празької та подебрадської української колонії. Зійшлися сюди без різниці партій і переконань, без територіяльних обмежень, правіші і лівіші, галичане й наддніпрянці, представники Буковини й Кубані, представники Великого Дону. Прийшли, щоб сказати слова признання праці і заслуг, скласти пошану старому діячеві й невтомному працьовникові на українській ниві. Прийшли ті, що бачили його діяльність ще за старих — «доісторичних», мовляв, часів кінця минулого століття; прийшли й молодші, і зовсім молоді, багато з яких стало до громадської роботи в останній уже час, під впливом чи й безпосереднім керуванням проф. О. Лотоцького. Серед присутніх були проф. Антонович, проф. Біднов, полк. Бикадоров, п. Білий, проф. Дорошенко, проф. Іваницький, проф. Кабачків, проф. Колесса, п. Леонтович, проф. Лоський, п. Макаренко, п. Мірний, проф. Нікашкіївський, доц. Садовський, п. Сватиков, проф. Сімович, проф. Слюсаренко, проф. О. Шульгин, проф. Якобчів і багато інших. Досить сказати, що чільні представники всіх високих наукових українських установ на еміґрації зібралися сюди попрощатися з проф. Лотоцьким.

Вечірку відкрив проф. Мацієвич, новообраний голова Респ.-Демокр. Клубу, коротким словом, в якому накреслив ціль і програм зборів — вільний обмін думками з приводу від'їзду проф. Лотоцького, та уділив слово заст. голови клубу — пані З. Мірній, яка в короткому річевому вступі дала огляд праці клубу під керуванням проф. Лотоцького.*) Хоч як стислий огляд проте показав, яку велику працю зробив клуб; велика й частина тої праці належить самому його голові. І все це — з нічого, до того ж за несприятливих еміґраційних обставин. Далі — секретарь клубу й бюро праці при ньому, інж. Б. Бутовський з окрема зупинився на діяльності бюро, про яку в загальному огляді пані Мірна могла сказати лише побіжно. Він розказав, яку велику відповідальну, а при тому й повну неприємностей, працю зробив проф. Лотоцький, як голова бюро. Розказав скільки клопот і турбот мав він у справі здобуття віз та праці для молодих докторів та їх жінок. Проф. Лотоцький турбувався за кожного кандидата на візу чи посаду — не раз більше, ніж сам той кандидат. В результаті — біля півтори сотні закінчених високі школи дістали візи й виїхали. З них біля сотні старанням голови Бюро дістали й працю.

Після цих двох промов ближчих співробітників проф. Лотоцького в управі клубу, з яких ясно було, що проф. Лотоцький мав би право сказати: «Республікансько-Демократичний Клуб — це я», хоч проф. Лотоцький скромно протестував проти того, щоб усе приписувати йому, заявляючи, що все, що зроблено — зроблено завдяки щирій та відданій праці його співробітників, від управи клубу—взяв слово проф. Мацієвич. Останній, розглядаючи всяку суспільну працю, як деструктивну або конструктивну, з цього власне погляду підійшов до діяльности проф. Лотоцького і схарактеризував її, як виключно і взірцево конструктивну. Починаючи ще з високошкільної лави, проф. Лотоцький, ще студентом, провадив енергійну діяльність по орґанізації українських гуртків у високих і середніх школах у Київі. Ці гуртки, за тих часів, коли все ще «мовчало, бо благоденствувало», відіграли дуже поважну ролю в історії українського руху. За цю свою діяльність проф. Лотоцький одпокутував

*) Дивн нижче.

4 з «поведенія» в дипломі, чим було заказано для нього шляхи до педаґоґічної праці. Проф. Лотоцький береться тоді за справу видавництва українських книжок. При його найбільшій участі виходить «Вік». Видавати українську книжку за тих часів була справа надзвичайно важка. На українське слово було накладено тяжкі пута заборони. Щоб успішніше боротися з тими дуже тяжкими перепонами, проф. Лотоцький переїздить до Петербурґу, де приймає головну участь у виданнях «Благодійного Товариства» та инш. Без його найближчої участи не виходить там майже ні одна українська книжка. Він являється spiritus movens у справі перекладу св. Письма на українську мову, у виданню повного Кобзаря, у появі відомої записки Петербурзької Академії Наук. Він приймає діяльну участь в праці українських фракцій в першій і другій державних Думах після першої російської революції. За другої революції стає на чолі Національного Союзу, являється Комісаром Тимчасового Уряду на Буковині. І скрізь провадить так характерну для нього конструктивну працю — в напрямі здійснення українських національно-державних ідеалів, у які він твердо, непохитно вірить і за якими непохитно, від молодих років і до останнього часу слідує. Тоді ще не було терміну «петлюровців», тоді вороги українства називали таких людей «мазепинцями». На конструктивну працю саме цих людей — всі наші надії.

Потім забірає слово проф. О. Шульгин. Він згадує часи Центральної Ради й першого українського уряду — Генерального Секретаріяту, в якому проф. Лотоцький, бувши Генеральним Секретарем, багато прислужився своїми знаннями, що таке державна робота, бо цих знань багатьом, що не могли за царських часів мати ні відповідного виховання, ні традицій, ні практики,—бракувало. Великій енерґії та орґанізаційному хистові проф. Лотоцького треба дякувати, що тоді за цілком нових і здавалося неможливих умов — вдалося налагодити державний апарат. Згадує далі цікаві факти з тих часів, як, напр., два міністри — проф. Лотоцький та сам промовець ходили вночі на Печерськ у Київі й припиняли там озброєний виступ. Як потім вже на еміґрації, кільки душ — проф. Славінський, проф. Лотоцький, сам промовець та инші зговорилися підняти державну діяльність серед загальної дезорієнтації та як ту діяльність розпочали; як заснували клуб, де-б мали можливість розвивати національно-державну ідею та як у всьому цьому головна роля належала проф. Лотоцькому. Як підтримували енерґію у покійного С. Петлюри, коли той часом питав,чи не треба ліквідувати центр.Далі зупиняється сяна академичній діяльності проф. Лотоцького, на його видатній ролі в справі скликання українського наукового з'їзду, ідея якого належала людині, яка говорила про себе: «я не вчений» — це був Петлюра; на діяльній участі проф. Лотоцького в справі заснування музею, згадує й про особливо тяжкі для проф. Лотоцького часи на еміґрації. Але бадьорість ніколи не покидала його, бо він завжди, як лицар, мав перед очима в уяві прекрасну даму — Україну, якій служив і служить — тим завзятіше, що вона в такому тяжкому нещасті.

Проф. О. Колесса ділиться своїми згадками про проф. О. Лотоцького й росказує про три зустрічі з ним. Перша — в Петербурзі ще за царських часів. І тоді вже у проф. Лотоцького на його помешканню на Василівському острові сходилися усі нитки національного життя. Другий раз — за часів Керенського, коли він робив невидиму, але таку важну працю вже в ролі міністра. Третій раз — у Відні. Згадує енерґійну діяльність проф. Лотоцького в Українському Університеті — чи то як економичного референта університету, чи при скликанню наукового з'їзду, чи при орґанізації музею, чи на засіданнях Історично-Філолоґичного т-ва. Зауважує, що тут всі чомусь прощаються з проф. Лотоцьким. Він же переконаний, що проф. Лотоцький завжди буде душею з університетом, буде з ним тримати зв'язок,не думає, що тут будемо вікувати, а тому каже: до побачення — на творчій орґанізаційній праці — на рідній землі.

Проф. Б. Іваницький у своїй промові підкреслив значіння діяльности проф. Лотоцького, як голови Бюро праці, зокрема для моло

дих інженерів Подєбрадської Академії, з яких багато одержали можливість забезпечити своє фізичне існування й працювати в своєму фахові тільки завдяки енергії проф. Лотоцького.

П. Макаренко висловив признання діяльності проф. Лотоцького й побажання успіху на новому полі від імени двох кубанських організацій. У своїй промові торкаючися взаємовідносин ріжних груп еміграції на політичному ґрунті, висловився, що представлені ним організації не стоять в опозиції до державного центру. Коли ж вони не стоять у тісному зв'язку з ним, то це треба пояснити тим, що історія визвольної боротьби за часів революції поставила Кубань в окреме становище. Кубань не боролася плече в плече з Україною за своє визволення, була, в другому таборі, — тому кубанцям не легко зрозуміти й належно оцінити недавнє минуле української визвольної боротьби й сучасні внутрішні взаємовідношення. Але кубанці стараються розібратися у всьому й все собі добре уяснити.

Проф. Д. Дорошенко не сумнівається, що діяльність проф. Лотоцького займе видатне місце в історії українського руху. Коли проф. Дорошенко був студентом, український рух уявляв собою лише малий струмочок в морі російщини. Молодь, що цікавилася цим рухом, була українською лише теоретично, й сам він знав про українство лише з книжок. Першим не теоретичним, а справжнім українським інтеліґентом, якого він побачив, був проф. Лотоцький, під впливом якого й сам він став рішуче і остаточно на український шлях. В Німеччині до рук проф. Дорошенка дісталася брошура, видана большевиками для Кельнської виставки (німецькою мовою). І от в цій брошурі на червоному папері, яка мала знайомити світ із досягненням видавців, — він знайшов і ім'я проф. Лотоцького, значіння праці якого мусіли й большевики признати. Висловлює проф. Лотоцькому далі щирі побажання та сподівається скорого здійснення — найвищої цілі його діяльности — української державности.

Проф. Мацієвич висловлює найкращі побажання вірному другові і незмінному співробітникові проф. Лотоцького і його дружині та згадує, що вона була одною з перших членів українського жіночого гуртка, якого за студентських своїх часів орґанізував проф. Лотоцький і уділяє слово останньому.

Проф. О. Лотоцький дякує присутнім за те, що прийшли з ним попрощатися, за висловлені побажання та за таку високу оцінку своєї праці. Скромно відхиляє те значіння, яке тут приписували його особі, вважаючи, що коли й довелося йому щось доброго в житті зробити, то це тому, що сприятливо складалися обставини, а саме головне — що доля посилала йому як найкращих співробітників. Заявляє, що йому тяжко покидати працю, яку провадив тут, і розлучатися з людьми, з якими спільно працював. Душею він завжди буде тут. Просить тих, кому він зробив коли неприємність, говорячи своїм звичаєм увічі те, що думав, вибачити йому — він не робів ніколи цього з мотивів особистих.

Після того (по перерві) виступає ще ряд промовців — переважно з кол молодшого громадянства. Між иншими — від Жіночого Союзу передає привіт і добрі побажання проф. Лотоцькому п. Г. Равичева. Від Подєбрадської філії Клубу й Р. Д. виступає інж. Ґловінський. Він з окрема вказує на працю й заслуги проф. Лотоцького в справі оживлення й зміцнення ідей українського визволення й української державности серед Подєбрадської колонії. Останнім виступає з чулою гарячою промовою від молодших Т. Олесіюк. Він вказує на особливу заслугу проф. Лотоцького, а саме — що він був одним з тих дуже небагатьох, які після фізичної перемоги ворога над Україною, не дали себе перемогти морально, не здезорієнтувалися, не розгубилися. Багато було провідників за часів революції, але — де вони тепер? Одні зовсім зникли з суспільного життя, инші здезорієнтувалися, зійшли з шляху, на який виніс їх народній відрух, і пішли манівцями, відмовилися від того, що голосили вчора. Коли так робили провідники, то що ж зоставалося робити тим, ким вони провадили? Що мали чинити молодші? От у цей час проф. О. Лотоцький твердою

й певною рукою підносить кинутий іншими український національно-державний прапор, не покладаючи рук працює для ідеї, символом якої той прапор служить. Це така висока заслуга, якій трудно дібрати ціни. Це — приклад і дороговказ молодому поколінню. І за це воно глибоко вдячне проф. Лотоцькому.

Довгий ряд промовців вичерпано. Зворушений всім, що було сказано, забірає ще раз слово проф. Лотоцький. Говорить про те, що він щасливий, радіє з того, чого ми, українці, досягли вже тепер. Бо навіть ця вечірка, ці промови, ці настрої, — він відмовляється, не хоче приймати їх на свій особистий рахунок, а бачить в цьому лише певне суспільно-національне явище—все свідчить про те, як ми далеко вже відійшли від тих часів, коли він щойно приступав до української праці, які великі досягнення зробили. Хто знає становище, в якому перебувала українська справа тоді, і коли він порівняє його з теперішнім її положенням, хоч як здавалося б нещасливим, той ясно бачить, як це бачить сам він, який величезний поступ зроблено. Це власне і сповняє його радістю. Він щасливий, що українська ідея, як і той шлях, який обрано для її здійснення, живучі й правдиві. «Українська справа тепер стоїть твердо», — каже проф. Лотоцький і гарячим «спасибі вам, спасибі» дякує за все добре, що було цього вечора сказано.

Цим біля 10 год. веч. і було закінчено шклянку чаю, і гості почали поволі розходитися. Неможливо передати всього, про що було говорено, а головне — настрою на тій вечірці. Майже кожний промовець, починаючи з проф. Маціївича, відмічав, як характеристичні риси проф. Лотоцького такі важливі в суспільно-національному відношенню, його тверду, в дослівному значінню, непохитну віру в українську справу, якою він ще з молодечих літ перейнятий; його невсипущу діяльність для здійснення української державної незалежности; його гідну подиву енергію й працездатність («відпочиває лише тоді, коли переходить від одної праці до другої»), його точність у виконанню взятих на себе обов'язків.

На тлі української сучасности проф. Лотоцький — занадто виразна постать, щоб не притягнути до себе уваги. І в першу чергу — уваги свідомих і несвідомих ворогів української справи, що дискредитацію найактивніших діячів і провідників українських вибрали собі за метод боротьби проти української справи взагалі, зокрема ж справи українського визволення. Тим приємніше, і з суспільного становища — тим цінніше й відрадніше чути й бачити такі думки і настрої, які проявилися на проводах проф. Лотоцького, як і самий факт проводів. Все це свідчить, що ворожі стріли, яких зокрема багато випущено було на адресу проф. Лотоцького, минають цілі; що наша суспільність стоїть вище, ніж вони досягають. А це дає певність, що коли знов настане дванадцята година в нашій справі, — ми не розійдемося, не стратимо головної цілі, зрозуміємо одні других.

Зовнішнє успіх проводів залежав від упорядчиків — головним чином треба дякувати п. Лоській, п. Мірній та п. Яковлевій, які поклали багато старань і праці, щоб вони були обставлені як найкраще та щоб гості почували себе добре, — і того вповні осягнули.

Були одначе і незадоволені — це ті, хто хотів би прийняти в проводах участь, але вчасно про це не довідався чи не був повідомлений про їх влаштування. Та обставини склалися так, що все треба було за 2-3 дні влаштувати, — тому широко повідомити всіх було неможливо.

В середу 31 жовтня проф. Лотоцький з дружиною виїхали з Праги. На Вільсоновім двірці зійшовся їх провожати численний гурт друзів й знайомих.

М-ко.

Укр. Республиканьско-Демократичний Клуб в Празі під керуванням Ол. Гн. .Лотоцького

Як заступник голови Клубу, я забіраю слово не для того, щоб дати загальний звіт з діяльности Ол. Гн. Лотоцького, б. голови Укр. Респ.-Демократичного Клубу, чи всебічно освітити велику патріотичну працю цієї енергійної многосторонньої по своїй діяльності людини. Це в міру можливости зроблять інші. Але буде цілком природнє, коли ми, його найближчі товариші по праці в Клубі, на розстанні з ним пригадаємо собі і розповімо иншим, хоч в коротких загальних рисах, яку колосальну, незрівняно продуктивну діяльність розвинув Ол. Гн., як голова Клубу, в цій викоханій ним, найулюбленішій його орґанізації.

З самого моменту відкриття Клубу в кінці грудня 1925 р. Ол. Гн. Лотоцькому довелося стати на чолі Клубу і з цього моменту Ол. Гн., незмінний на протязі 3-х літ голова Клубу, ввіходить в цю працю цілковито . Це був дуже темний час, час апатії в житті української еміґрації в Празі. Перші об'єднуючі еміґрацію орґанізації, через внутрішній розпад, втратили свій авторитет серед громадянства і одна по одній припиняли своє життя. А нових об'єднань не було жадних. Відкриття Клубу оживило еміґрантське життя, але разом з тим насторожило неприязні до ідеї УНР кола, які неспівчутливо ставилися до всяких ґруповань коло нових центрів.

Почалося ширення думки, що Р.-Д. Клуб улаштовано з метою «уловляти в свої партійні тенета безпартійну кобилку». І як не одмежувався Клуб від усякої партійности і на сторінках преси, і устами своїх представників, все ж таки на перших порах життя Клубу де-хто тримався осторонь, посилаючись на його приналежність до Радикально-Демократичної партії. І це «Р. Д.» — однозвучні ініціяли Рад.-Демокр. партії і Республік.-Демокр. Клубу — було великим козирем в руках неприятелів Клубу, даючи зовнішню можливість при потребі змішувати ці два цілком окремі поняття.

Під цей темний час еміґрантського життя Ол. Гн. Лотоцький став на чолі Клубу, отже, при умовах, які не тільки не сприяли, а навіть паралізували добру волю розпочати цю працю. І що ж ми бачимо? Наслідки цілком невідповідні тим дзернам недовір'я, які сіялися з метою дискредитації Клубу. Клуб стає на ноги, починає набувати популярности, викликає зацікавлення до себе; реферати, свята, вечірки Клубу починає відвідувати найріжноманітніше у своїх політичних переконаннях громадянство. Це була велика перемога не лише Р. Дем. Клубу, але перемога респ.-демокр. ідеї, на якій почала об'єднуватися мало не вся прогресивна частина української еміґрації. Заслуга голови Клубу в цій справі незрівняна. Своєю толерантністю до кожної чесної думки, своїм умінням розібратися в кожній ситуації і оцінити порядність людського вчинку під всякою зовнішністю, своєю віданістю справі, яка змушувала голову Клубу на перше місце ставити інтереси інституції, офіруючи для справи і свій час, і свій спокій, і свої нерви, і взагалі своє здоров'я, голова поставив Клуб на таку височінь, куди вже так легко не долітали всякі ворожі наклепи.

Головна діяльність Клубу з часу його відкриття виявлялася в двох напрямах: 1) в улаштованні сходин членів Клубу з участю гостей для заслухання рефератів і святкування ріжних національних свят і 2) в заходах для приміщення на працю українських еміґрантів. Про цей останній рід діяльности Клубу подасть нам відомості секретар Клубу Бор. Петр. Бутовський, а я нагадаю в коротких рисах про діяльність нашого голови що-до влаштування рефератів і ріжних національних і репрезентаційних свят Клубу. Метою рефератів і инших сходин було зближення й об'єднання

*) Доклад, прочитаний на проводах, улаштованих Клубом 29. X. 1928 при від'їзді проф. Лотоцького з Праги.

присутніх на сходинах, провадження політично-освітньої та культурної праці серед них, подання слухачам тих відомостей про Україну, які потрібно мати кожному політично-свідомому українцеві.

І от за 2 роки і десять місяців свого існування У. Р.-Д. Клуб відбув ріжних національних свят, академій, чайових сходин, разом 14. На них було прочитано 29 докладів. На них же 6 поетів та літераторів читали свої нові твори.

Окремих публічних сходин для влаштування рефератів було 37.

До цього треба додати кільки літературно-вокально-танцювальних вечірок, що їх улаштував Клуб в початку своєї діяльности і які в останні два роки зовсім залишив.

У відчитанні рефератів завжди проводилася ретельна планомірність і послідовність. Спершу було висвітлено в рефератах українську справу з погляду загального і для цього було відчитано в 1926 році реферати на теми: 1) Республіка й демократія; 2) Нація й держава; 3) Основи української державної самостійности; 4) Підсумки революції.

Реферати 27-го року відчитано на теми: 1) Українська проблема; 2) Державна незалежність, як основа життя нації; 3) Пропащий час та національно-державні вислідки з нього; 4) Соборність України; 5) Українська Центральна Рада, як етап української державности; 6) Традиція української державности; 7) Основи конституції УНР.

Висвітливши більш-менш ґрунтовно загально-українську справу, Клуб почав улаштовувати реферати і на теми спеціяльно еміґрантські: 1) Умови фабричної і хліборобської праці у Франції; 2) Українська еміґрація у Франції; 3) Російські публічні виступи; 4) Рееміґрація; 5) Самодопомога еміґрації. Поруч з цим давалися спогади з минулої боротьби українського народу за свою волю — Зимовий похід, Подія під Базаром в осени 1921 р.

Далі відбуваються реферати на теми, що торкаються України в її широкому оточенні: 1) Проблема замирення Сходу Европи, 2) Україна і Росія, 3) Російська революція і Україна, 4) Україна і Росія в їх економичних взаємовідносинах, 5) Українська справа перед широким світом, 6) Паневропа та Евразія, 7) Світова думка про Україну, 8) Міжнародня ситуація України за 10 літ.

Для висвітлення діяльности українського народнього вождя С. Петлюри було прочитано по-за циклами кільки окремих докладів. З них вкажемо на слідуючі: Державний прапор С. Петлюри, Державний світогляд Петлюри, Провідництво С. Петлюри в українській революції.

Таким чином ми бачимо, що відчитання рефератів було планомірно і систематично укладено з метою висвітлення української справи взагалі і виховання політичної думки для правильного зрозуміння стремлінь до нашої державности. Голова Клубу приходив на збори Управи вже з готовим проектом систематичних рефератів і нам, членам Управи, залишалося звичайно лише приймати його плани, бо з нашого погляду вони були бездоганні і вичерпували питання до останку.

Для схарактеризування напрямку всіх відчитаних в Клубі рефератів треба ще додати, що навіть найгостріші теми трактувалися в них в тоні коректному, об'єктивному, ніколи не зачіплювалося в них окремих осіб, ніколи не допускалося дражливо-суб'єктивних різких оцінок їх діяльности. Мабуть і через це реферати Клубу, що в перші часи вряджувалися відповідно до кількости слухачів в невеликому залі ресторану «U Jelene», в останні часи діяльности Клубу здебільшого вряджувалися в великій залі Студ. Дому, і число слухачів на них доходило часом до кількости 300 осіб.

Дуже велика заслуга Голови Клубу полягала також і в його умінні відшукати цікавих референтів і заохотити їх до праці в Клубі. В перші часи існування Клубу докладчиками виступали здебільшого члени Клубу, або елементи цілком співзвучні ідеї УНР. З часом коло докладчиків все ширшало і в викладах Клубу стали брати участь люде, котрі спершу наче-б уникали всякого стику з Клубом, бо очевидно всі переконалися

в тому, що Клуб не робить жадної партійної політики, а лише провадить культурно-політичне безпартійне виховання молодого покоління на еміґрації. Я вважаю своїм обов'язком привести тут листу референтів Клубу, щоб наочно було видно, як продуктивно працювала об'єднуюча рука голови Клубу (імена референтів перелічую в порядку хронологічного їх виступу в Клубі): п. п. Славінський, Бочковський, Шульгин, Лотоцький, Феденко, Колесса, Єреміїв, Мартинець, Омельянович-Павленко, Садовський, Старосольський, Олесіюк, Шушківський, Яковлів, Маціївич, Тобілевич, Безпалко, Тимошенко В., Смаль-Стоцький, Сімович і ще ті референти, що виступали лише в Подебрадах: Тимошенко С., Чижевський, Антонович. Отже, переважно професори Українського Університету, Педаґоґічного Інституту, Подебрадської Господарської Академії. До цього ще треба додати імена поетів та літераторів, що також виступали в Клубі: п. п. Олесь, Гомзін, Леонтович, Маланюк, Стефанович, Холодна.

Виклади, орґанізовані Клубом з початком біжучого року в Подебрадах, теж викликали велике зацікавлення як з боку студенства, так і з боку професорів Академії і мали метою подати або поновити в пам'яті слухачів відомості про Україну і її життя в основних рисах. Було прочитано там за 4 місяці 13 рефератів на теми: 1) Головні моменти укр. історії; 2) Українська мова; 3) Економика України (два реферати); 4) Українське будівництво (два реферати); 5) Історія української національної думки; 6) Світова думка про Україну; 7) Українська церква; 8) Нація та держава; 9) Головні моменти української філософської думки; 10) Властивості української мови; 11) Головні періоди українського театру.

В справі улаштування національних свят та академій ініціятива виходила теж завжди від голови Клубу. Кожні роковини нашого національного життя, кожна подія, яку було варто і можна відзначити, викликала у голови Клубу бажання улаштувати сходини членів Клубу і на них висвітлити важливіші події чи з минулого, чи з сучасного життя. Чи Шевченкові роковини, чи роковини Франка, чи річниця смерти С. Петлюри, чи проголошення самостійности УНР, чи десятиліття Центральної Ради, чи переїзд через Прагу видатної української письменниці О. Кобилянської, чи бажання в живому слові показати, що наш славний поет Олесь не тільки не вмер, як колись про нього необережно було сказано, а живе и творить поетичні твори незрівняної краси і світової вартости, — все те викликало незмінно у голови Клубу ініціятиву улаштувати якісь академії, товариські сходини, чаї і т. п. і все переводилося ним в життя, спільно з Управою, яка бачучи таку енерґійну і віддану справі діяльність голови, не могла й сама теж не працювати з ретельністю і енерґією, яких завжди вимагав голова Клубу від своїх співробітників. Співробітники бачили, що з таким головою инакше працювати не можна. І ті, хто не міг з браку часу чи з инших причин йти в праці слідом за головою, відпадали, залишали Управу. А ті, що залишалися співпрацювати, переймалися що-далі більшою пошаною до праці голови Клубу. Без жадного прибільшення можна сказати, що така зразкова праця, якою була праця голови Клубу не тільки приводила до добрих наслідків, вона ще й вчила молодих працівників, як треба працювати, вона виховувала будучих громадських робітників.

Всі репрезентаційні виступи Клубу користалися великою популярністю, і за невеликим виняткою всі запрошені відвідували ці свята. Репрезентаційне свято з нагоди 10-ліття Ц. Ради, куди було запрошено представників чеського громадянства, а також представників инших національностей, що перебувають на еміґрації, відвідали всі закликані на нього. Репрезентаційні свята улаштовувалися звичайно у великому залю отелю Граф, і на ці свята останнього року приходила така кількість народу, що Клубу вже приходилося думати, як би його розсунути тісні стіни утульного Ґрафовського залю і чи не перенести свої сходини в якесь більше помешкання.

Коли з цифрами в руках було показано, яку колосальну працю було проробленo головою Клубу, як ця праця з кожним місяцем зростала

(наприклад, протягом 4-х місяців 1928 року було улаштовано рефератів в Празі 15, а Подєбрадах 13), то якими смішними і фальшивими можуть здатися напади де-якої неприязної до Клубу преси, в якій писалося: «Хоч би яку лекцію про Україну улаштували! А то нічогісенько». Або слова одного недосвідченого мелодика: «Що-ж доброго зробив Клуб? Кільки танцювальних вечірок?» Ми, близькі співпрацівники Ол. Гн., вдячні йому за його працю. Він з енергією вічно-свіжої людини, з запалом великого патріота, з розважністю і систематичністю людини науки і великого життєвого досвіду стояв завжди на чатах і робив для справи все, до чого його кликала його свідомість вірного сина України.

Щире побажання йому, аби він на новому місці мав стільки сил і здоров'я, щоб і там міг провадити таку енергійну, корисну і продуктивну працю, якою була його праця в Празі.

З. Мірна.

29. X. 1928. Прага.

З міжнароднього життя.

Вибори американського президента. — Криза французької влади. — Становище в Румунії.

6-го листопаду відбулися вибори президента Сполучених Штатів Північної Америки. Колосальною більшістю обрано, як це і слід було припускати, республіканського кандидата Герберта Гувера. Переможений демократичний кандидат Альфред Сміт, вислав своєму щасливому противникові привітальну телеґраму, а сам зробив заяву, що одходить од політичної чинности. Властьво, має рацію, бо, як здається, в Америці раз переможений кандидат в президенти вже ніколи потім не може досягти успіху. Так принаймні завжди випадало в минулому.

Вибори одбулися, президент наче б то вже есть, але властивих виборів, де офіційно вибирають президента, ще не було. Зараз обрано поки що лише виборців, які мають обрати президента, для чого вони й з'їдуться до Вашинґтону лише в лютому 1929 року, згідно конституційному закону. Лише тоді Герберт Гувер стане президентом, але може бути обраний лише він, а не хто инший, бо виборці мають імперативні накази — кого вибирати, і відступити од цих наказів не можуть і не сміють, бо го буз бі злочин.

На европейське око такий метод виборів і такі довгі переміжжя од одного акту до другого здаються застарілими і непрактичними. Але Америка не вважає потрібним їх зміняти. Як відомо, колись то встановлено було їх з необхідности, бо це робилося ще в кінці XVIII ст., коли не було телеґрафів, телефонів, залізниць чи навіть пароплавів. Треба було довший час, щоб виборці могли зібратися до купи з такого колосального простору, як територія Сполучених Штатів Північної Америки. Тепер звичайно на це потрібне всього кільки день, але ці довгі переміжжя і зараз мають свою корисну сторону. Дякуючи їм Америка має тяглість у справах президентури. Попередній президент, маючи перед собою заступника, закінчує відповідно все, що він зачав. А новий — має час детально засвоїти собі технічний бік нових своїх обов'язків та відповідно їм перебудувати, коли треба, вироблений ним теоретичний проґрам. Ця, так могляти, співпраця двох президентів, того, що не скінчив ще свого терміну, і того, для якого цей термін ще не розпочався, — має для Америки особливе значіння щей тому, що американський президент не подібний до президентів европейських республік що-до прав своїх, бо має їх він неконечно більше. Він не тільки репрезентативний голова держави, але одночасно й фактичний голова цілої виконавчої влади, бо всі міністри — формально лише його

секретарі й одповідають більше перед ними, ніж перед парламентом чи сенатом. Такі прерогативи президента встановлено також в кінці XVIII ст., але вони практично дуже освідчилися, і Америка немає зараз найменшої охоти їх змінювати. Навпаки, скоріше Европа подекуди мала б охоту перевести своїх президентів на становище їх американських колег.

З цих причин вибори президента в Америці мають найбільше політичне значіння. Вибором тої чи иншої людини встановлюється на чотири роки певний напрям як внутрішньої, так і зовнішньої політики одної з найможутніших держав цілого світу. Герберт Гувер, як президент, не означає, однак, якоїсь більшої зміни американської політики. Попередній президент Кулідж у самий гострий момент виборчої кампанії зробив заяву на його користь, вказуючи на нього, як на людину, що буде продовжувати його, Куліджа, політику. З другого боку, сам Гувер також не раз проголошував, що він буде триматися традиції, встановленої його попередником.

Але, звичайно, нова людина — нові й діла. Так, европейська преса уже тішиться надією, що Гувер, який, в одміну од инших видатних американців дуже добре розуміється на справах Старого Світу з власного досвіду, скоріше піде на зустріч европейським фінансовим потребам, ніж то зробив би обережний і трохи старомодний американець Кулідж, що здається ні разу не одвідав навіть Европи. Тішаться також і всі антисовітські сили. І для цього, як здається, єсть певні основи. Принаймні, ґазетами перейшла звістка, що, очікуючи наслідків виборів у каліфорнійському малому місті Паоло-Альто, Герберт Гевер зробив одній делеґації певну заяву що-до СССР, попросивши розпублікувати її після того, як вибори будуть закінчені. У заяві цій він категорично проголошує, що не має наміру визнавати совітську владу. — І то не тільки тому, сказав він, що ми проти соціялізму взагалі, але й тому, що, як я це добре відчував, таке визнання може бути користним лише для большевиків, бо підтримає їх, в той час, як одмовлення од їх визнання прискорить у СССР процеси зміни та оздоровлення. — Мабуть таким цим фактом пояснюється і те, що зараз же після успішних для Гувера виборів до европейської преси надійшла і телеґрафна звістка про те, що американські фірми, які вели з большевиками переправи що-до кредитів, від дальших переговорів ухилилися і все, що було вже зговорено, анулювали.

Що-до перебігу виборів 6 листопаду, то треба ще зауважити, що крім вибору виборців президента, згідно американській конституції в цей день одночасно майже 40 мілійонів повноправних американських громадян і громадянок вибірали: 1) повний склад американського парламенту, себ-то 435 депутатів; 2) третину Сенату, себ-то 32 його членів (сенат має 96 членів, що відновлюються кожні чотири роки на третину); 3) ґубернаторів Штатів (місцевих президентів) і т. ін. Президіяльних виборців обірається 531, себ-то стільки, скільки всіх депутатів (435) та сенаторів (96) до громади, але ні один з них не сміє бути ні сенатором, ні депутатом. Усі ці вибори випали на користь республіканської партії, а що-до президіяльних виборців, то з 531-го за Гувера голосуватимуть 444. Новий президент матиме за собою більшість, яка вже давно не припадала на долю американського президента.

* *
*

У Франції цілком несподівано сталася криза кабінету національного об'єднання, що на його чолі вже третій рік стоїть Раймонд Пуанкаре. Власливо несподіваною була не криза, а демісія кабінету і ті причини, що привели його до демісії. Елементи кризи були напоготові од самого першого дня існування сучасного парламенту, а з часом лише наростали та поглиблювалися.

Як відомо, цей парламент було обрано під знаком стабілізації франка. За цією одною точкою, звичайно, йшло багато й инших точок, головним чином, економичних та фінансових, бо ж явна річ, що саму стабілізацію валюти не можна перевести, а особливо утримати, не перевівши цілого

перегу ріжноманітних фінансових операцій та економичних мір, як попередніх так і таких, що мусять бути переведеними уже після стабілізації. Таким був проґрам Раймонда Пуанкаре та всіх розсудливих людей Франції політично чинних. Для цього і складений був кабінет національного об'єднання.

Але людям менше глибокої розваги могло здаватися, що властивою стабілізацією франка кінчається справа. Головним завданням влади національного об'єднання було, мовляв, переведення стабілізації валюти. Її переведено, дальше національному об'єднанню нема чого робити. Як видно з інформацій, які траплялися що-разу в паризькій пресі, такі думки були дуже поширені серед парламентарів, спеціяльно серед їх лівого сектора. А то ще й тому, бо виявилося, що стабілізація франка була так ґрунтовно підготовлена Раймондом Пуанкаре і поставив він її на таких солідних підвалинах, що ті чи инші зміни кабінету чи його політики відбитися на ціні і сталості франка не можуть, принаймні при умові, що такими змінами зловживати не будуть.

Такими настроями в парламенті не слід нехтувати, особливо коли до того єсть ще й об'єктивні причини. А вони були. Парламент було обрано новий, а кабінет не тільки проґрамово, але й персонально залишився той самий. Цей кабінет по своїх людях одповідав кут у кут старому парламенту, але для складу нового подекуди він був невідповідний. Потрібно було коли не цілком новий склад влади, то принаймні поважна реконструкція кабінету, аби можна було далі вести поважну справу фінансової та економичної консолідації Франції, не боючися підводних камнів та мілини, що трапляються не тільки в морі, але і у парламенті.

Старий та досвідчений парламентарій, як на то указує французька преса, — дуже добре розумів своє становище і тільки вичікував слушного часу, щоби приступити до реконструкції влади чи передати її до якихось инших певних рук, а самому тим часом одпочити. Такий час, як здається, мав би настати, як тільки парламент вчасно провотує бюджет 1929 р., чому Раймонд Пуанкаре справедливо надавав велике значіння. Але несподівані події прискорили цілий процес, і голова французької влади мусів завчасу подати до демісії. Як це було звичкою цілої його великої політичної кар'єри, він не став чекати відповідного вотуму в парламенті. Він розважив події раніше, ніж вони офіційно виявилися і випередив їх.

Як це видно з перебігу подій, демісія Раймонда Пуанкаре була викликана одною з резолюцій звичайного річного конґресу партії радикалів та радикалів-соціялістів, що відбувся на цей раз в Анжері. Склад цієї партії в усі часи її існування був дуже ріжноманітний. Що-до ідеї національного об'єднання, то в ній було три течії: одна — більше половини депутатів — за об'єднання, друга — два-три десятка — утримуються виявляти свою симпатію чи антипатію, і нарешті, третя — приблизно четвертина цілого складу — незамирені противники, закохані до колишнього картелю та до блоку з соціялістами, політичні і персональні вороги не тільки Пуанкаре, але і де-кого з радикальних товаришів його, яких у кабінеті було четверо.

Доки на конґресі були присутніми й радикальні міністри, все йшло наче б то не зле. Конґрес приймав, правда, певні рішення, що не могли подобатися цілому кабінетові, але не було в тих рішеннях нічого, що-б могло розбити самий кабінет. Справи йшли до кінця, делеґати конґресу стали роз'їздитися, — із 3.000 їх залишилося лише 500, — виїхали з Анжеру й радикальні міністри, бо на ранок мали в Парижі засідання кабінету. От тоді то в ночі й стався вибух. Ті, що залишилися в Анжері, а залишилися вороги і влади і радикальних міністрів, — використали становище, прийняли таку резолюцію на адресу кабінета Раймонда Пуанкаре, яка не дозволила їх товаришам зоставатися і на далі членами влади. Четверо їх, на чолі з Еріо, подали до демісії, а з ними разом пішов до демісії і Раймонд Пуанкаре з цілим кабінетом.

Кабінетна криза викликала колосальне зворушення не тільки у Франції, але і у цілій Европі. Коли поминути соціялістичні та де-які з ради-

кальних ґазет, ціла преса оцінює цей факт, як поражку не Раймонда Пуанкаре, а його противників зліва. Навіть «L'Humanité» стверджує, що ця криза лише скріпить буржуазний порядок у Франції. — Єдиною людиною що може стати на місце Пуанкаре, єсть зараз Пуанкаре і ніхто більше, — в один голос говорить французька політична опінія.

Раймондові Пуанкаре таки пощастило, як того хотіла і сподівалася громадська опінія, скласти знову кабінет і по-за ґрупою радикально-соціялістичною, яка одмовилася взяти в ньому участь. Міністерство складено так: голова ради міністрів (без теки) — Раймонд Пуанкаре, фінансів — Шерон, справедливість — Барту, закордонні справи — Бріан, внутрішні — Тард'є, військові — Пенлеве, морські — Лейґ, публічні роботи — Форжо, освіта — Маро, торговля — Бонфус, колоній — Мажіно, праця — Люшер, повітроплавство — Ейнак, пенсії — Анторіу, хліборобство — Енесі; державні підсекретарі: праці — Оберкірх, фізичне виховання — Анрі-Пате, пошт, телеґрафів та телефонів — Марген, технична освіта та мистецтво — Понсе.

* *
*

І в Румунії настала кабінетна криза. Вінтіла Братіяну подав до демісії. — Це не уряд упав, — справедливо зауважує з цього приводу «Journal de Genève», — це заник режим, ціла система урядування країною. — Про внутрішнє становище румунського королівства час од часу доводилося говорити на цьому місці, тому досить лише коротко доповнити його характеристику.

З давніх давен життя румунської держави зв'язано з ліберальною партією, а ця остання з іменами Братіяну, батька та сина. В краї з патріархальною адміністрацією єдиною орґанізованою силою була ліберальна партія, а на її чолі увесь час стояли Братіяну. А тому що і батько і син користалися безмежним довіррям з боку династії, були вони, властиво, диктаторами, хоч і завжди в леґальній формі. Більше того, розуміючи, що ті самі люде, коли вони занадто довго без перерви стоять у влади, зачинають так мовити «придатися» населенню, втрачаючи престиж, і батько і син Братіяну на де-який час одходили од влади, оддаючи її слабшим людям з инших уґруповань, а коли ті зачинали робити що лихе, або їм немиле, з тріумфом повертались на своє місце.

Несподіване територіяльне збільшення Румунії не внесло жадних змін до вказаного становища. Зміни сталися із смертю Івана Братіяну, рік тому назад. Реґентство, що продовжувало традиційне відношення династії до ліберальної партії, поставило на чоло влади знову ж таки Братіяну, Вінтілу, меншого брата покійного Івана. Але престиж не перейшов на цього останнього. Не мав він авторитету старшого брата ні в країні, ні в партії. До того ж перед ним стали такі труднощі, що були б мабуть не по силі й попереднім Братіяну.

Ліберальна партія, всемогутня в старій Румунії, не могла опанувати населенням новонабутих провинцій, що жили перед тим в инших культурних і політичних умовах. У державі зродилася опозиція, могутня по значінню, але безсильна фактично, бо вживані застарілі методи урядування не припускали її до участі в урядуванню країною. Рух, особливо селянський, зачинає прибирати небезпечні форми. Дві причини утримали, однак, ліберальну партію у влади на де-який ще час: сприятливе відношення до неї верховної влади — реґентства, — та фінансові труднощі. А Вінтіла Братіяну видатний спеціяліст по фінансових питаннях. Він розпочав працю по стабілізації румунської валюти по зразку Пуанкаре, спочатку фактично, а потім юридично. Праця йшла добре і опозиція, хоч і різко виступала часом проти нього, однак, не хотіла валити його, поки справу стабілізації леї не буде остаточно переведено.

Треба бути справедливим до Вінтіли Братіяну — з першого дня свого приходу до влади, він розумів необхідність для уряду поширити свою базу й клопотався про утворення національної коаліції. Не з його вини це йому не пощастило, бо найбільше видатний лідер опозиції, представник

національної селянської партії проф. Маніу рішуче ухилявся од яких буть пересправ з ліберадами, мабуть вичікуючи слушного часу, коли влада впаде йому до рук без усяких умов.

Тим часом усі передумови для стабілізації леї було пророблено, і Вінтіла Братіану мав іти до демісії, закінчивши фінансову реформу. Але криза вибухла трохи раніше, а то з двох причин. По-перше, в так званій нафтовій афері, в якій держава понесла многомілійонові втрати, примішані були блізькі приятелі де-кого з ліберальних міністрів. Цей факт вдарив по партії із зовні і розколов її з середини, в наслідок чого із міністерства вийшов найбільше видатний член його, міністр закордонних справ і одночасно знавець фінансових справ Тітулеску, якому і належала заслуга по орґанізації американської позички, необхідної для переведення стабілізації. Друга причина політичного характеру. 1 грудня Румунія має святкувати десятиліття приєднання Трансильванії, найбільшої новонабутої провінції. Національна селянська партія, за якою іде ціла Трансильванія, зробила заяву, що ці свята не відбудуться, коли ліберали залишаться у влади. Така заява була рівнозначна прямій забороні, реґентство уступило, і Братіану пішов до демісії.

По сучасних обставинах з цього могло бути два виходи. Перший, що до влади прийде проф. Маніу. В його програм входить роспуск сучасного парламенту, що має ліберальну більшість, та визначення нових вільних виборів, бо, властиво, досі Румунія таких, можна сказати, не мала. Другий вихід той, що до влади прийде Тітулеску, сам чи в згоді з Маніу, і тим підготовить безбурний перехід од попереднього «режиму» до нового парламентського. Що-до стабілізації леї та відповідних фінансових реформ, то за ними стоять обидва кандидати на голову румунського кабінету.

Кабінет склав голова селянської партії Маніу, що став головою ради міністрів. Головні теки в кабінеті мають: внутрішні справи — Воєвод, закордонні справи — Міронеску, фінанси — Попович Вретий.

Observator.

З преси.

Зле з комуністичною партією на Україні. На пленумі ЦК КПбУ спинялися над «хворобливими явищами в партії». Докладчик т. Зайцев доводив про те, що в партії

> «виявлено багато гнойників розкладу, тиску і родинности, як, напр., артем'ївська і сталінська справа. Тиск від керівної верхівки, добір своїх людей за ознаками родинности, брак висування, правильної критики, самокритики, середпартійної демократії».

На своєму місці в хроніці ми зазначили з цього докладу факти хабарництва, пяцтва та роспусти, що непокоять проводирів. Та багато більше турбує їх не моральний стан членів партії, — про яку ж моральність можна говорити серед тих, хто заперечує і розхитує самі основи її? — а инше, і для них далеко гірше і небезпечне:

> «Багато керівників підпадає під вплив ворожих дрібно-буржуазних елементів. Класові противенства особливо яскраво виявляються на селі. Селянські настрої заражають окремих членів партії, що працюють на селі. Ці настрої проходять і в робітниче оточення». («Пр. Пр.» ч. 251 з 27 жовтня ц. р.)

Справді надходять для комуністів останні часи, коли вже антисовітські настрої захоплюють не тільки рядових робітників партії, а й керовників, і що найгірше — робітництво, саму основу.

* *
*

«Известиям» все вважається з переляку небезпека, що загрожує совітам із заходу, і саме через Україну:

> «Зріст агресивних тенденцій проти СССР посилює інтерес ворожих до нас сил до «української проблеми». Як видно, в українського народа з'явилося багато «друзів», які виявляють великий інтерес до його долі». (Изв.« ч. 255 з 1 листопада с. р.)

Звісно, газета запевняє, що «українські трудящі маси» того не бояться; а що загроза не-аби-яка, видно з наступного числа тієї ж газети («Изв.» ч. 256 з 2 листопаду с. р.).Зважте тільки:

> «За допомогою українських «соглашателей» на Волині творить-ся плацдарм для нападу на СССР».

Привід до цього тривожного твердження дає совітському офіціозові перехід до Луцька... «Української Ниви». Нема що й казати, — страшно!

* *
*

Цікаві висновки з львівських подій робить «Возрожденіе». Зазначивши, що ці події для «польських політиків і публіцистів, які прямують до згоди з українцями і вперто заплющують очі на дійсне становище річей», являються «несподіванкою і ударом», газета пише:

> «А проте «польсько-української» згоди в самій Польщі можна було б легко досягнути, коли б польська політика викинула з неї зовнішнє політичне вістря і зробила спробу договоритися «съ дѣйствительными выразителями общественнаго мнѣнія Галицкой Руси». Але в такому випадку згода ця була б тільки кільцем в ширшому польсько-російському погодженню, а це поки не входить в розрахунки польських політиків». («Возрожденіе» ч. 1255 з 8 листопаду с. р.).

Само собою, що для московської газети «дѣйствительными выразителями» являються недобитки москвофільства в Галичині, які останніми часами заворушилися. Хоч звісно з цих надій спекулювати на політичних мерцях нічого не вийде, але вони характерні для російської преси взагалі. Міркування емігрантської газети стають ще показнішими, коли пригадати думку про те-ж «Известий», що її наведено в нащій передовиці.

З широкого світу

— Остаточно відужав міністр закордонних справ Німеччини Штреземан. Він вже повернувся до виконання своїх обов'язків.

— В комітет по виясненню репараційних боргів з німецького боку намічають директора держав. банку Шахта, банкіра Варбурґа і директора стального тресту Феґлера.

— Президентом республіки Нікараґуа обрано ґен. Монкада.

— В Парижі відбувся 18-ий конґрес франц. соціял. партії, якої головними лідерами є міністри Бріан і Пенлеве.

— Анґлійці потроху починають евакуювати з Китаю військо і флоту.

— На рауті у посла СССР у Парижі Довгалевського з приводу 11 річниці існування большевицького режиму побував лише німецький посол фон Ґеш, а решта послів і запрошених депутатів не з'явилася.

— Лондонська хлібна біржа одержала відомості про намір большевиків закупити великі кількості пашні в Канаді.

— В Атенах було арештовано і випущено знову був. диктатора Панґалоса.

— В Парижі під головуванням б. міністра Ж. Боне відбувся конґрес европейського союзу товариств інтелектуальної співпраці і згоди між народами, на якому були і представники українського т-ва прихильників Ліґи Націй. Конґрес прокламував 27 серпня — день підписання пакту Келоґа, — всесвітнім святом.

— Нові польсько-литовські переговори в Кенінґберзі знов перервано.

— В Ризі арештовано всіх редакторів комуністичних часописів.

— З огляду на неплатіжі відсотків по попередніх позиках німецько-большевицькі переговори про позику СССР в 500 мілійонів марок перервано.

— Французький парламент, що цими днями розпочав нову сесію, постановив позбавити депутатських прав альзаських автономістів Рікліна і Росе.

— 11 річниця большевицького перевороту в Москві, з огляду на те, що все населення стоїть в чергах, коло крамниць, пройшла майже непомітно; відбувся лише парад на Красній площі.

— Подався до демісії латвійський кабінет міністрів.

— В дебатах у відповідь на тронну промову опозиція анґлійського парламенту особливо нападала на англо-французьку морську угоду.

— В Білгороді арештовано босняка, що готував атентат на лідера сербських демократів Давидовича.

— Вибори австрійського президента призначено на 9 грудня ц. р.

— Вищий берлінський суд наклав арешт на сукціон Лепке, який взявся розпродувати речі,свого часу реквізовані у російської аристократії большевиками. Есть між ними й речі, що належать українцям.

— Ратифіковано франко-албанський консульський договір.

— Турецький уряд відхилив всі прохання про продовження строку перебування російської еміґрації в Туреччині після 1 лютого 1929 року.

— Дипломатичний корпус в Москві вимагає від большевиків позачергового постачання продуктів і дров для посольств.

— Китайська влада потрусила совітське консульство в Пекіні; арештовано 7 душ, знайдено документи про підготування повстання в Північному Китаю.

— Баський барон Берлеті, нащадок принцеси Ірени Дураццо, королеви Албанської, заявив претензію на албанський трон.

— Панамська республіка відсвяткувала 25-тиліття своєї незалежности.

— Ісландія приєдналася до пакту Келоґа.

— Паризьке торгпредство кіяк не може продати 579 тон макаронів, які вже кільки місяців лежать на складах.

— Відкрито телефоничну лінію Харбин-Владивосток.

— Розпочато роботу по збільшенню порту Риму — Чівіта-Векія.

— Підписано німецько-чеський договір про чеську вільну зону в Гамбурзькому порті.

— В Сен-Манде під Парижем закладено колоніяльний музей, що має бути відкрито підчас Міжнародньої Колоніяльної виставки в 1931 році.

— Південно-африканська преса жваво обговорює ратифікацію торговельного договору з Німеччиною, по якому німцям даються ті самі пільги що й Англії.

— В Болгарії відкрито нову залізничу лінію Філіпопель-Станімака.

— На 1 листопаду ц. р. американський державний борг зменшився на 842 мілійони доларів.

— В Мароко відчинено залізничний рух на лінії Казабланка- Маракеш.

— Відкрито радіо-телефоничну лінію Відень-Н'ю-Йорк.

— Ближча сесія Економичного Комітету Ліги Націй має розпочатися 24 січня 1928 року.

— Відкрито Китайський державний банк.

— На острові Формозі відкрився колосальний фонтан нафти; вживаються заходи проти нафтової поводі і пожежі.

— У виконання плана Дауса головний репараційний аґент Дж. Паркер перевів в рахунок Франції, Англії, Італії, Бельгії, Сербії, Америки, Румунії, Японії, Португалії, Греції і Польщі — 349.253.769 зол. марок, належних з Німеччини за місяці вересень, жовтень 1928 року.

— У французьку палату депутатів внесено законопроект про затвердження угоди Черчіль-Кайо про виплату Францією Англії протягом 62 років військових боргів в сумі 653.127.900 фунтів стерлінґів.

— Болгарія зробила стабілізаційну позику, яка розміщена так: у Франції — 130 міл. фр., в Англії — 1.800 тисяч фунтів стерл., в Америці, Швейцарії і Італії — 18 міл. дол.

— Бразильсько-американська експедиція проф. Кальвао на річку Аринуана (бассйн Амазонки) винайшла старовинне місто фінікійської культури.

— В Криму, коло Черкес-Кермен викрито руїни ґотської столиці Теодоре, заснованої, як думають, в часи Юстиніяна Великого.

— В Руані поставлено пам'ятника бельґійському поетові Верхарнові, що загинув там в 1917 році від випадкового випадку на залізниці.

— Закінчив працю Комітет Гігієни Ліги Націй, прийнято доклади в справі боротьби з багатьма хворобами.

— В Парижі відбулася конференція в справі боротьби з сонною хворобою.

— Коло Нової Ладоги знайдено варязький город; відкопані будівлі, кладовище, знайдено сокири, списи, ріжне приладдя і монети англосаксонські і німецькі X-XI віків.

— Гарвардська обсерваторія в Америці передбачає появлення весною 1929 р. великих плям на сонці.

— В Дрездені має вийти з друку заборонена в СССР книжка Троцького «Справжнє положення в СССР».

— Незабаром в Парижі і Берліні відбудеться розпродаж конфіскованих турецьким урядом цінностей султанів.

— Криголом «Красін» має вийхати весною 1929 р. в експедицію до берегів острова Північна Земля.

— Австрійський міністр Кшебек підрахував, що лише одна публічна демонстрація 7 жовтня коштувала Австрії 1,5 міл. франків.

— На Єлисейських полях у Парижі завалився 6-ти поверховий будинок. Жертв не було.

— В штатах Північної Америки Вірджинії, обох Каролінах, та в інших відчувався середньої сили землетрус.

— Дирижабль «Граф Цепелін» побував у Берлині, де на честь його екіпажу відбулися маніфестації і свята.

— Вульканічна діяльність Етни, що вже коштувала кількох десятків ферм, залитих лавою, загрожує залізниці Сіракузи-Месіна.

— В Якутській області упав метеор. Одна будівля зруйнована, метеор глибоко зарився в землю.

До львівських подій

«За Свободу» ч. 256 з 7 листопаду наводить заяву послів Дм. Левицького і О. Луцького, що «збройний виступ українців являється справою тих факторів, на котрі вони, тоб-то партія УНДО, не мають впливу».

«Діло» ч. 249 з 7 листопаду, зазначивши, що досі не стверджено, хто саме підклав динамітовий набій під пам'ятник, плямує той вчинок: «розуміється, що такий вчинок ні під яким поглядом не може бути морально апробований». Далі газета пише: «без сумніву, що стріли впали з-поміж товпи, але хто саме стріляв — невідомо, як невідомий характер і напрям стрілів». «Діло» наводить довгий реєстр українських установ, що постраждали від ексцесів. З них найбільшу шкоду зазнали:

«Друкарня «Діла» (одну машину знищено зовсім, а другу, ротаційну, частково та спльодровано кільки роль ротаційного паперу).

Товариство «Просвіта» (переплетню, де знищено машини, підкладаючи залізні штаби і пускаючи їх у рух, розграблено і знищено маси друків, відданих до переплету, а між ними цінні старинні книги і рукописи Нац. Музею. Так само розбито й розкидано клішарню та вибито шиби, порозбивано й погаратано всі двері).

Книгарня Наук. Т-ва ім. Шевченка (знищено вивіску і розграблено магазин, а коти з магазину розкидувано аж під салею Лисенка).

Академичний Дім при вул. Супінського (знищено внутрішнє уладження в партері, порозбивано шафи й куверки на I і II поверсі, поторощено і порізано цінну виставку картин школи відомого мал. Новаківського та забрано ріжні речі, а в сутеренах здемольовано кухню).

«Маслосоюз» (в централі при вул. Косцюшка знищено вивіски, ролєти, внутрішнє уладження і забрано весь запас масла й инших витворів; у крамницях «Маслосоюзу» понищено нові вивіски).

Та ж газета подає про дальші ревізії в «Укр. Т-ві Опіки над Інвалідами», «Пласті», «Лузі», арештування та дрібні вуличні ексцеси.

«За Свободу» ч. 256 з 7 листопаду подає про постанову польських студентських організацій «бойкотувати студентів-українців та не допускати їх протягом певного часу на лекції». Постанову виконано.

«Głos Prawdy» ч. 309 з 7 листопаду повідомляє про наглі внески сеймових клубів в справі львівських подій. «Клуб Народовий» домагається притягнення до карної одповідальности «не тільки безпосередніх справців акції української, але також і її організаторів і політичних керівників, а до того закриття українських т-в: «Сокіл» і «Луги».

Львівський посол Левенгерц з клубу ББ вимагає од уряду, щоб той «докладно дослідив перебіг львівських подій і витяг з них належні висновки».

Посли з Клубу Українського вимагають од сейма «обрання надзвичайної комісії, щоб дослідити події і представити сеймові протягом 14-ти день справоздання з внесками про покарання винних». Крім того посли українські домагаються звільнення воєводи Голуховського, забезпечення життя і майна людности української та виплати відшкодування.

Як повідомляє «Діло» ч. 250 з 8 листопаду, в сеймі під час генеральної бюджетової дебати

«Пос. Хруцький порушив львівські події та в імені Українського Клубу, з цілою свідомістю відповідальности за висказані слова, називає ці події найбільшою провокацією українського народу. В таких випадках не вільно бавитися в демагогію, а на основі фактичного стану слід стверди-ти, що перед 10 літами впали герої українські і польські. Ваших героїв ми признаємо, але наших ви називаєте бандитами. З такого відношення випливають останні голосні події. Польська опінія спихає відповідальність за них на українців. Що-до ушкодження пам'ятника українці заняли становище відразу. Преса наша написала, що не вірить, щоби того могли допуститися поважні чинники, бо ми відносимося до таких пам'ятників, як до Черв. Хреста, та коли б до того причинилися й українці, то це пояснюється цим, що поляки збещестили українські пам'ятники, а проти того не запротестував ні один польський голос. 1 листопада святкували й ми наше свято, але поліція кіньми тратувала безборонні товпи старців, жінок і дітей. Не знаємо, хто стріляв, може й українці, але сумніваємося, щоби ранених було 30 поліцаїв. Знаємо, що ґят. станція не перевезла ні одного поліцая. За дальші події відповідальний воєвода Голуховський, бо недопустиме було оголошувати, що зневаження пам'ятників допустилися українці, коли цього досі не доказано. Польські корпоранти зруйнували майно богато українських інституцій. Поліція цьому приглядалася. А воєвода сказав, що то українці є винною погромів. Нині — кінчив бесідник серед галасу протестів — у Львові українці стоять по-за скобками закона, а на вулиці хто хоче б'є цих, що говорять по українськи».

«У відповіді на промову посла Хруцького міністр внутр. справ. Складовський зложив в імені уряду заяву, в якій сказав, що львівські події без найменшого сумніву викликали ці українські політики, яких одинокою метою є ширення ненависти до польської держави і польського народу. Винуватив українських послів і боронив поліцію. Скарги з українських кол мають за завдання відвернути відповідальність перед державою, власною суспільністю і перекинути її на уряд і держ. власти. Ці скарги не заслугують на віру. Просте зіставлення фактів говорить само за себе: з українців було ранених 9, всі лікуються вдома, бо їх лікування не вимагає шпиталю, з поляків ранених є пальною зброєю 4, всі вони є в шпиталі, а дві особи є тяжко потурбовані. З поліції є 4 ранені, а 26 потурбованих. Це доказує, що поведення поліції супроти маніфестації українців, що провокували події, було аж надто здержливе і терпеливе. Для запевнення спокою уряд не здержиться перед приноровленням репресій до всіх цих, які незалежно від своїх функцій будуть винуваті в підбурюванні населення проти розпорядків властей або провокування нац. боїв. Уряд заявляє рівночасно, що як найрішучіше протиставиться проти всяких самозванчих відплатних відрухів. До приморлення репресій покликані є ли ше власти».

Хроніка.

З великої України

— Перед виборами до Всесоюзної Академії Наук. — З тих українських кандидатур, що «були підтримані українськими науковими установами», більшість увійшла до остаточного списку кандидатів, що їх голосуватимуть по відділах у «Всесоюзній» Академії Наук. Це є академики Бернштейн, Грушевський, Заболотний й Крилов. Писаржевський буде очевидно одним з перших кандидатів («Пр. Пр.» ч. 256 з 2. XI).

— Відрядження акад. Шапошникова. — Текстильний Інститут запропонував акад. Шапошникову керувати експедицією до Середньої Азії й Закавказзя для вивчення вохкости бавовни. II відділ Всеукр. Акад. Наук дав для цього академикові двохмісячне відрядження. («Пр. Пр.» ч. 255 з 1. XI).

— Делеґація до Туреччини. — Всеукраїнська асоціяція сходознавства вирядила до Туреччини делеґацію учених й літераторів для ознайомлення з турецькими науковими й літературними колами. Між иншим, делеґацією в Туреччині буде піднято питання про співпрацю українських і турецьких істориків в справі вивчення історії українських земель в XVII і XVIII віках. («Изв». ч. 253 з 30. X).

— Виставка українського малярства. — В історичному музеї 7 листопаду відкрилася виставка українського малярства. Виставка має картини видатніших українських та російських малярів, що малювали на українські сюжети. («Пр. Пр.» ч. 251 з 27. X).Ш

— Зближення між українською й російською літературою. — В «Агітпропі» партії в Москві 5 листопаду відбулася нарада, де обмірковувалися форми зближення між російською та українською літературами. З українського боку узяли участь в нараді Тичина, Хвильовий, А. Любченко, Юрінець, Кулик, Микитенко, Хвиля, Курбас і инші. Після цієї наради відбулася друга нарада в справі друкування українського красного письменства по великих журналах, (правдоподібно — російських). («Пр. Пр.» ч. 256 з 2. XI).

— Археольоґічні розкопини на Тульчинщині. — Останнього часу археольоґічна експедиція ВУАК'у перевела на Тульчинщині великі археольоґічні розкопини, які мали на меті виявити пам'ятки Трипільської культури. Під час розкопин знайдено рештки великого селища (біля 300 десятин), де пощастило відшукати навіть рештки споруджень. Знайдено рештки цяцькованого посуду з мальованими і рисованими орнаментами, бронзові жіночі прикраси, ріжноманітну зброю й рибацьке та ткацьке приладдя. Усе знайдене передано до Тульчинського музею («Пр. Пр.» ч. 254 з 31. X).

— Ювилей Т-ва Вивчення Кубанського краю. — 28 жовтня відбувся тридцятилітній ювилей Т-ва Вивчення Кубанського краю, що за час свого існування перевело культурну й дослідницьку працю. З нагоди цього ювилею Всеукраїнська Академія Наук надіслала Т-ву привітання, в якому між иншим говориться: «ВУАН приємно відзначити, що разом з Товариством Вивчення Кубанського краю, во-

на, в особі своєї етнографічної комісії, має спільні інтереси в справі вивчення української людности Кубані. ВУАН сподівається, що загальні інтереси призведуть обидві установи до щільного наукового зв'язку». («Пр. Пр.» ч. 253 з 30. X).

— Радіо-з'їзд. — 24 жовтня закінчився перший всеукраїнський радіо-з'їзд. З'ясовано обмеженість репертуару. В середньому той самий програм по радіо передається кожен місяць. Засновано Т-во друзів радіо («Ком.» ч. 250 з 26. X).

— Ремонт Петровського собору в Харькові. — «Наркомосвіти» сов. України порушив питання про ремонт Петровського собору, який є одним із найкращих художніх пам'ятників Слобідської України. Цей собор було збудовано за часів гетьманів Самойловича й Мазепи. Собор вимагає невідкладного ремонту. («Пр. Пр.» ч. 256 з 2. XI).

— Для дослідження досягнень закордонної цукрової промисловости виїхав за кордон проф. Душський, який відвідає Німеччину, Чехословаччину та Голандію. Щоб обізнатися із станом технології цих процесів цукрового виробництва на американських цукроварнях — виїжджає до Америки ціла комісія. («Пр. Пр.» ч. 253 з 30. X).

— Місяшник польської книги. — Листопад оголошено місяцем польської книжки, протягом якого мають інтенсивно поширюватися на Україні польські книжки для польського населення («Комун.» ч. 253 з 30. X).

— Совітська пропаганда у формі допомоги. — Большевики почали «збирати» гроші серед грецького населення на користь жертв землетрусу в Греції, а при Червоному Хресті утворили комітет допомоги («Пр. Пр.» ч. 251 з 27. X).

— Селяне перейшли в наступ. — З доповіди голови окружного виконавчого комітету на окружному з'їзді комітетів незаможних селян Київщини виявляється, що селяне («куркулі») останнього часу почали виявляти активність, навіть по де-яких місцях намагаються тероризувати комуни («Пр. Пр.», ч. 251 з 27. X).

— Комуністи про себе. З одного з докладів на пленумі ЦКК КПбУ довідуємося таке про членів комуністичної партії на Україні. У Чернігові де-які керівні робітники улаштовували випивання з жінками, в Одесі господарники «комгоспу» й «профробітники» систематично піячили, брали хабари, примушували безробітних жінок жити з ними. У Зінов'євському, Ізюмі й Старобільському «Окружкоми» й Контрольні комісії «не досить боролися з хворобливими явищами й хвостизмом».

Багато керівників підпадає під вплив ворожих дрібно-буржуазних елементів. Селянські настрої загрожують окремим членам партії, що працюють на селі. Ці настрої проходять і в робітниче оточення.

Піяцтво розвинено широко. З притягнених до партійної відповідальности, 20% припадає на піяцтво («Пр. Пр.» ч. 251 з 27. X).

— До українізації українських областей в складі російської сов. республіки. — В московській «Правді» розповідається про тяганину, бюрократизм й перекручування в українізації українських повітів Курщини й Вороніжчини, що приєднані до московської сов. республіки. На Курщині скасовують звичайні викладання української мови. В Грайворонському повіті відмовлено в одному селі відкрити пункт ліквідації неписьменности українською мовою навіть коштом самих селян. Шкіл є надзвичайно мало, до того по де-яких селах школи ще закривають, розпорядження про переведення українізації не виконують,

затримують у канцеляріях і воно проходить через цілу сітку тяганини. Запровадження української мови обставлено такими складними процедурами, що здається ніби це запроваджують муринську мову серед людности, яка її не знає. А між тим справа йде тільки про дозвіл людности, що розмовляє по українськи, говорити й писати по українськи. Кінчається стаття думкою, що треба виділити суцільний прикордонний український район і передати його Україні «оскільки місцева людність одначе пристає на таке розв'язання справи». («Пр. Пр.» ч. 255 з 1. XI).

— Чехи приступають до будови нової цукроварні. — Большевики склали угоду з одним з чеських машинобудівельних заводів в Брно на будову нової цукроварні в Лохвиці («Пр. Пр.» ч. 253 з 30. X).

— Санітарні умови праці на копальнях. — З останнього обсліду інспекцією народнього комісаріяту праці санітарного стану 15-ти кам'яновугільних, соляних та инших копалень Артем'їської та Луганської округ виявилося, що санітарний стан копалень в цих округах є дуже незадовольний. Кам'яновугільних копалень було оглянено 13. На двох з них лазні зовсім немає, на двох лазні такі, що «не витримують навіть самої вибачливої критики», на двох копальнях лазні мало придатні (нові, збудовані цього року). Більшість лазень — брудні, погано оборудовані, малі, а до того ще й не мають води. Добре враження на інспекцію зробила лише одна лазня на одній соляній копальні («Комуніст» ч. 253 з 30.X)

— Обставини, за яких і роботящий зледачіє. — Так схарактеризовується «Комуністом» положення в совітській промисловості на Україні.

Немає на фабриках необхідних інструментів, працюють старими, уже зіпсованими. Не полагоджено також справу і з постачанням матеріялів, через що робітниками витрачається багато часу без роботи. На фабриках до цього часу збережені старі методи роботи, що практикувалися вже дуже давно. Крім того робітників постійно переводять від однієї роботи до другої, чому робітник до жадної роботи не може призвичаїтися.

Дисципліна між робітниками падає що-далі, то більше. Дисципліну цю підривають самі таки керуючі совітські орґани. Ставши в позицію захищення інтересів робітників, вони часто стають на захист лодарів, прогульників і покривають навіть злочини («Комуніст» ч. 255 з 1. XI).

— Найбільша доменна піч в СССР знаходиться на Україні в Енакієво, яка перепускає до 500 тон чавуну на добу. («Изв.» ч. 256 з 2. XI).

— Виплата по совітськи. — На одеській кондитерській фабриці, напр., один майстер замість 140 карб. дістав тільки 40 карб., а робітниця, що заробила всього 33 карб., одержала — 73. Такі випадки по совітських підприємствах зустрічають десятками («Комуніст», ч. 252 з 28. X).

Газетні звістки.

— Українці на Камчатці. — На Камчатці українці творять 15 відсотків населення. Живуть в місті Петропавловському і по селах. В чисто українському селі Посада Запорізька є українська школа, український театр і хор. Живуть вони з ловлі дичини й риби. («Укр. Голос», ч. 43).

— Большевики обіцяють. — Українські комуністи провадять збільшену аґітацію на селі, закликаючи селян ні в якому разі не голосувати за куркулів. Селянам обіцяють, що совітський режим на Україні буде ослаблений. Большевики бояться, що 650.000 напівголодних селян віддадуть свої голоси кому завгодно, але тільки не на комуністів. («Руль» ч. 2410).

— Совітський терор і протибольшевицький рух. В Юзівці закінчилася судова розправа проти учасників нападу і забиття скарбника асекураційної скарбниці. Звягінців, Болотів і Барановський засуджені до розстрілу а решту — до в'язниці.

— Совітський верховний суд у Харькові затвердив засуд смерти, ухваленій совітським судом в Елисаветграді в справі Пивалова, Лехера, Гашинського, Ярошенка й Лящицького, учасників протисовітського партизанського руху в Елисаветській окрузі й нападу на контору «Укрхліба» в Берестеговатці.

— Невідомий терорист застрілив в Ростові над Доном юрисконсульта ростівського отельного тресту, комуніста Дурбаха. Вбийник втік.

— В селі Троїцькому, Славгородського району, селяне Купченко й инші зробили замах на життя секретаря комуністичної ячейки Фомина. Нападники заарештовані.

— Згідно із звістками, що дійшли з Букарешту, на Україні вибухнули поважні селянські заворушення. В одеській окрузі в околицях села Затірки селяне напали на місцевий волосний совіт. Між селянами, що були в селі і відділом червоної армії дійшло до збройної сутички, наслідком якої кільки сот чоловік було поранено, а кільки забито («За Свободу» ч. 247).

— На Воронїжчині в зв'язку з хлібозаготівлями забито кільки комуністів й совітських службовців. Крім того було зроблено кільки нападів на робкорів та цілий ряд підпалів комуністичних господарств. Совітський суд в с. Ларисівка засудив до розстрілу селянина Євстратова, що забив комуніста Пастулу.

— На хуторі Веселім Невиномиського району козак Кравченко разом з другим козаком Черненком забив комуністку Брильову («За Свободу» ч. 249).

З життя

укр. еміґрації

У Франції.

— Свято 1-го Листопаду в Парижі. — В суботу 10 листопаду Громада на Ля-Тур-Мобур урядила урочисту академію в пам'ять полеглих під Львовом українських вояків. В програм святкування входили промови, декламації та прекрасний спів аматорського хору під орудою п. О. Чехівського. Свято пройшло дуже добре. Закінчилося воно співом «Ще не вмерла Україна» та «Не пора». Треба зауважити, тільки те, що під кінець не було дотримано стилю академії, що призначена ніби сумним роковинам, та що допускалися оплески після кожного виступу, Зібраних було багато.

— Відкриття помешкання Об'єднаної Громади і Військового Товариства відбулося в неділю 11 листопаду с. р. Виконавчі орґани обидвох орґанізацій вибрали спільне помешкання в кавярні «Буфало» (2, Авеню д'Орлеан. Париж 14), яке буде служити до розпорядимости членів цих орґанізацій. З огляду на листопадові події, — забави, що входили би до програму відкриття, були відмінені. Після коротких промов ґен. О. Удовиченка, Голови Військового Т-ва, та п. М. Корольського, Голови Об'єднаної Громади, присутні, яких зібралося дуже багато (здавалося навіть, що помешкання за мале) провели час у товариській бесіді аж до пізнього вечора. На місці орґанізувався аматорський хор під орудою п. Курманського, який відспівав кільки пісень. Деклямували відома артистка пані Сіротіні, п. п. Карбовський та Камінський. Треба звернути увагу на зовнішню прикрасу помешкання та і на де-які деталі господарського порядку.

— П і с л я л ь в і в с ь к и х п о д і й.

— З огляду на львівські події Ґенеральна Рада в надзвичайному засіданні 8 листопаду прийняла резолюцію протесту проти погрому у Львові.

— Військове Т-во прийняло так само резолюцію протесту, приступило до збору пожертв на користь погромленим, серед своїх членів, та зібрало на це 100 фр.

— Рада Української Об'єднаної Громади також прийняла резолюцію протесту проти погромів у Львові.

— В Парижі заініційовано утворити з тих орґанізацій, що там перебувають, Комітет для допомоги потерпівшим від погрому та для протесту проти подій, які відбулися у Львові.

— 8 листопаду відбулися загальні збори української колонії в Омекурі, скликані ініціятивною ґрупою з приводу події у Львові. Зборами постановлено протестувати проти насильств та погромів, що вчинено українському населенню у Львові та перевести одноразову збірку на користь Львівської «Просвіти».

Для проведення в життя цих постанов зборами обрано комісію в складі 4 чоловік: п. п. Гончаренка, Загорицького, Підгородецького та Черкаського.

— К н ю т а н ж. — Драматичне Т-во ім. Карпенка-Карого намітило для постановки на 2 грудня б. р. «Казку Старого млина» — Черкасенка.

— О м е к у р. — На загальних зборах Укр. Драматичного Т-ва, що відбулися 6 листопаду, постановлено поставити в день свята проголошення Самостійности Української Держави — «Запорожець за Дунаєм».

— У зв'язку з подіями у Львові адміністрація Укр. Драматичного Т-ва відклала на грудень виставу-баль, яку проектовано було на 11 листопаду ц. р.

— П р о ф. П. А н д р і є в с ь к и й по запрошенню французького уряду виїхав до Африки, де має перевести багато дослідів.

В Німеччині

— В У к р. Н а у к о в о м у І н с т и т у т і в Б е р л і н і 9 листопаду ц. р. відбувся доклад на укр. мові д-ра М. Гнатишака на тему «Степан Руданський, як головний представник української пізньої романтики».

В Сполучених Штатах Північної Америки

— К о н ц е р т 11-л і т н ь о г о у к р а ї н ц я с к р и п а ч а. Дмитро Луцак, 11-літній скрипач, з Н'ю-Йорку, відомий не тільки серед української, але і взагалі американської публіки, вже від довшого часу виступає по ріжних концертах. Він має вже за свою гру одну золоту і кільки срібних медалів. 24 жовтня він виступав в найбільшій концертовій салі в Н'ю-Йорку («Народня Воля ч. 121)

*
**

— П о ш у к у ю т ь. — Будко Никифор! Відгукніться прошу. Адреса: Ганка Михалюньо. Ред. «Свободи» Львів. Ринок ч. 10.

Зміст.

Париж, неділя, 18 листопаду 1928 року — ст. 1. — Р. С. Чи ми готові до боротьби з ворожою пропаґандою — ст. 3. — Аргус. Незграбний оборонець — ст. 5. — В. Леонтович. Сьогодні. III — ст. 7. — М. К-о Лист із Праги — ст. 9. — З. Мірна. Український Респ.-Демокр. Клуб у Празі під керуванням О. Лотоцького — ст. 14. — Observator. З міжнародного життя — ст. 17. — З преси — ст. 21. — З широкого світу — ст. 23. — З львівських подій — ст. 25. — Хроніка. З Великої України — ст. 27. — Ґазетні звістки — ст. 29. — З життя укр. еміґрації — ст. 30.

КНИГАРНЯ

„ТРИЗУБ“

На складі отримано новий транспорт книжок, гарних листівок з видами Києва та малюнків відомих укр. малярів, а також листівок з вишиванками.

Адреса книгарні: «LE TRIDENT». 42, Rue Denfert-Rochereau Paris V.

Книгарня «ТРИЗУБ»

одержала на склад календарі «Просвіта» і «Червона Калина» на 1929 рік.

Ціна кожного з них — 12 франків з пересилкою.

Редакція і адміністрація: 42, rue Denfert-Rochereau, Paris V.
Поштова адреса: «Le Trident» («Tryzoub»). Boîte post. № 15. Paris XIII.
Редагує — **Комітет.** Адміністратор: **Іл. Косенко.**
Le Gérant: M-me Perdrizet.

Imprimerie de Navarre, 5 rue des Gobelins, Paris